

"SEVİL" OPERASININ MELO-HARMONİK DİLİ

Könül Beydullayeva

Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının magistri
E-mail: alizadekonul1994@gmail.com

Həşiyə çıxaraq janr haqqında bir neçə fikir söyləmək istərdim. Janr elə bir səhədir ki, nəzəriyyəsi və hüdüdləri şəffafdır. Artıq Fikrət Əmirovun yaradıcılığında muğamlarımızın simfonik muğama keçməsi janr nəzəriyyəsinin təsdiqidir. Düzüldür, biz bir janrın başpəsinə keçməsi hallarına çox rast gəlmişik. Lakin bu səviyyədə, bu miqyasda sənətkarlığa təsadüf olunmayıb. Bu da bəstəkarın milli təxəyyülündən irəlilənən iradəsi bəhaldir.

Fikrət Əmirov "Sevil" operasını yazmaqda, Azərbaycan musiqi tarixində ilk lirik-psixoloji opera janrının əsasını qoymuşdur. "Sevil" operası Cəfər Cəbbarlının 1927-ci ildə qələmə aldığı eyniadlı dramı əsasında yazılıb. Qadın əzədlilik, Cəbbarlı dramaturgiyasının əsas mövzularındanır. Belə aktual mövzu F.Əmirovu opera yazmağa sövq edir.

Bəstəkar xatirələrindən birində deyir: "Mən C.Əbbarlının əsərlərini vurğunuyam. Ancaq onun ən çox xoşuma gələn pyesi "Sevil"dır. "Sevil"ə olan məhəbbətim onun manim tərcümeyi-halına yazmışdır. Mən "Sevil"i əzbərləyə-əzbərləyə ona musiqi yazmışam və hər gün Cəfər Cəbbarlının qarşısında hesabət vermişəm. Yəni hər musiqi parçasından sonra öz-özümə demişəm: "Görəsən, bu, Cəfərin xüsusi gələcəyimi?". Axı Üzeyir Hacıbəyov demişkən, əsər müallifin övlədidir. Mən Cəfər Cəbbarlının ən gözəl əsəri olan "Sevil"ə musiqidən yeni don geyindirirək, bax bu hissələri keçirmişəm, bərk nəarahət olmuşam, hər uğurlu işimə cəfərsayağı sevinmişəm".

"Sevil" operası 1953-cü ildə Azərbaycan Dövlət Opera və Balet teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. Libretto müəllifi Tələt Əyyubovdur.

Opera proloqa başlayır. Ağır h-moll tonallığında ff ilə verilən giriş, sonradan şur lada üzərində qurulan melodiya bizi, bir növ, təsəvvürümüzə o dövrə, o zamana apararaq musiqinin dərinliyinə varmağa çağırır. Proloqun ilk xanəlarında səssənən dramatik mövzu sonradan xalqın leytmotivinə çevrilir.

Andante maestoso (♩ = 58)

Yuxarıdan aşağıya doğru gedən mövzu sonradan gəlidiyi istiqamətdə qəbir və Şurun mayasını təsdiqləyir. Lakin digər xanədə bəstəkar, bir notla, bir laddan başqa lada keçid edərkən çarəhəş gəldirəni alır (re bekar deyil də, re diyez verərək keçid etmiş olur).

Fikrət Əmirov ilk dəfə Azan səsinin olduğu kimi istifadə edən bəstəkar kimi tarixə düşmüşdür. Müəzzinin leytmotivi "Bayatı-Kürd"də gedir. Mövzunu üçüncü piccolo fleyta, sonra isə ingiliss nəfəri ifa edir. Bunun ardınca müəzzinin ifası səslənir.

Qadınlar xorunda diqqətli cəlb edən cəhət ondan ibarətdir ki, xorun ilk 4 xanası "Qalənin dibində" xalq mahnısı intonasiası üzərində qurulmuşdur. Təsədüfi deyil ki, böyük rus bəstəkarı və rus musiqisinin klassiki olan Mixail İvanoviç Öllinka da "Ruslan və Lyudmila" operasının III pərdəsində Azərbaycan xalq melodiyası olan "Qalənin dibində" xalq mahnısının mövzusunda bəhrələnib.

Operada leytmotivlərdən bəstəkar geniş şəkildə istifadə etmişdir. Məsələn, Sevilin leytmotivini biz ham proloqda, həm də sonradan Sevilin ariyasında görürük. Bu leytmotiv şüar ladi üzərində qurulmuşdur.

I pərdədən olan Sevilin ilk ariozası, rast ladi mahur hindi muğamının bərdəşt şöbəsinə, h-moll tonallığında L_2 ilə başlanır. Fleytanın solosu altında gedən mövzuda Sevilin xarakteri göstərilir. Mövzu L_2 dəfə ton-ton yuxarı istiqamətdə gedən sekvensiya şəklində göstərilir. Balaşın Sevilə qarşı kobudluğundan irəlilənən Sevil "Sən ki böylə deyildin, sənə bir oğrandan var" ariozasını ifa edir. Ariozada çox mürəkkəb olmayan, h-mollun V_2 zilləşməsi, yarıskəlditmiş V_2 , T_{27} , DD_{26} akkordlarına rast gəlirik.

Arfa alətinin həzin, sakit bir tərzdə sadə akkordları - V_1 , II , II və T_{27} -ni ifa edir. Faqotun oktavaları punktir ritmlə verilən gedişi bütün opera boyu hərəkətlə tonikaya gəlir. Bu gediş sanki qara kölgənin leytmotividir. Ariozaxalq mahnısı "Onu dəmə, zalım yar" mahnısının motivləri üzərində qurulmuşdur.

Mövzu basda tonika üçsəsləyin müşayiəti ilə fleyta altında melodik h-moll tonallığında. Daha sonra piccolo fleytada basda tonika üçsəsləyin müşayiəti ilə davam olunur. Mövzu 8-ci xanədə piccolo fleytanın iki pp ilə 1 oktava yuxarıda səslənən ifası başlayır. 16-cı xanədə basda klarnetin solosu ilə həmin mövzu h-moll tonallığında melodik minorda səslənir və digər xanədə həmin mövzunu bas klarnet ifa edir. 31-ci xanədə oktavalar punktirli ritmlədir. Sonradan həmin leytmotivin transport şəklində 1 ton aşağıya keçərək uzlaşması verilir.

Balaşın ehtirası, çoxşüar xarakterli məhəbbət hissələri vals melodiyası ilə verilmişdir. Balaşın nağısından onun obrazını bəstəkar çox gözəl şəkildə açıqlayır. "Dilbər, o gözəlin xəstəyə dərman".

Raqs xarakteri bu mahni orkestrdə tutti şəklində ff ilə başlayır. c-mollun D funksiyası ilə sekvensiya şəklində, daha sonra isə qamavari şəkildə göstərilir. Bəstəkar burada çox ustalıqla D akkordunu daha güclü verərək sonrakı hall olduğu akkordunu isə səkkizlik şəklində daha sakit vurğulayır.

Balaşın ariyası instrumental giriş ilə başlayaraq mövzunu çox gözəl şəkildə ifadə edir. b-moll tonallığında gedən leytmotiv D orqan punktu L_2 səviyyəsində obrazı faciəsindən xəbər verir. Balaşın III mövzunu bəstəkar çox sadə akkordlardan istifadə ilə rast ladinə səsləndirir (L_2 , S_2).

F.Əmirov çox gözəl orkestr ustası, orkestrindən bəhər

bastəkar kimi, xalq alətlərinin səslənməsini vermək üçün piccolo fleyta alətindən, ingilis nəfirindən, tam-tamdan, klarnetdən geniş şəkildə istifadə edir.

Operada Sevilin daxili ələmi, üçtönlu intervallar əskildilmiş kvintalar, sekundalar, həmçinin orqan punktunda verilən dissonansların gərginliyi ilə açılır.

Fikrat Əmirov operada modulyasiya planı və sekvensiya planını çox maraqlı və özünəməxsus şəkildə tətbiq edir. Belə ki, Azərbaycan musiqisində, adətən, sekvensiyanın istiqaməti yuxarı istiqamətdə keçirilir. Lakin Fikrat Əmirov "Sevil" operasında xalq musiqi elementini göstərərək aşağı istiqamətdə sekvensiyalara üstünlük qazandırır. Modulyasiyada isə bir laddan başqa lada modulyasiya kimi keçsə də, geri qayıtmır (xalq musiqisində, adətən, bir laddan başqa lada, ladin bir şöbəindən başqa şöbəsinə keçilir və mütləq əvvəlki lada və ya ilk şöbəyə qayıdırılır).

Bəli, Fikrat Əmirovun təbirincə desək, operanın zamanı, vaxtı olmur. Əsas odur ki, mükəmməl, tarixdə qala bilən bir opera yazmaq və onu yaşatmaqdır.

"Sevil" operası ilk tamaşadan 60 il keçməsinə baxmayaraq, bu gün də uğurlu səhnə həyatı yaşayır. Elə ilk tamaşalardan yüksək bir əsər kimi qəbul olunan "Sevil" operası "Koroğlu"dan sonra yaranmış ən uğurlu Azərbaycan operasıdır.

Məqaləmi görkəmli şəxsiyyət və bastəkərin sözləri ilə tamamlamaq istərdim: "Gözləmək lazım deyil ki, hər təza opera hökəm "klassik" olsun. Həç vaxt belə olmamışdır və olmayacaqdır. Görkəmli əsərlər ancaq böyük yaradıcılıq səyləri, təcrübəsi nəticəsində yarana bilər, həm də təkcə bastəkər əməyinin yox, eləcə də səhnə əməyinin nəticəsində.

Xeyr, operanın vaxtı keçməmişdir. O yaşayır və musiqinin digər növləri ilə bərabər yaşayacaqdır da. Ancaq bu ən çətin və xalqın sevdii musiqi janrlarından olan operanın daha da təkmilliyi, mükəmməlliyi üçün normal, yaradıcı münasibət lazımdır. Diqqətli, qayğıkeş, tələbkər və xeyirxah münasibət". ♦

Ədəbiyyat:

1. Fikrat Əmirov – Həyatından səhifələr, Heydər Əliyev Mərkəzi, səh. 317.
2. Əmirov F. – Musiqi düşüncələri. Bakı, 1971, səh. 145.
3. Əmirov F. – Musiqi səhifələri. Bakı, 1978, səh. 143.
4. Əmirov F. – Musiqi ələmində. Bakı, "Gənclik", 1983, səh. 272.
5. Qasimova S. Abdullayeva Z. "Fikrat Əmirov" kitabı. Bakı, 2004, səh. 210.
6. Fikrat Əmirov. Bibliografiya. Bakı, 2009, səh. 272.
7. Исмаилова Г., Карагичева Л. – «Севиль» (опера Ф.Амирова) «Сов.музыка», № 4, 1954 г., стр. 39.
8. Д.Х.Данилов. Опера Севиль Ф.Амирова. Azərbaycan SSRİ Bakı Mədəniyyət Nazirliyi Nəşriyyatı: Bakı, 1959.
9. Касимова С. Народные истоки музыкального языка оперы «Севиль» Ф.Амирова. Ученые записки – серия XIII, №1, Баку, 1964, стр. 37-53.
10. В.Виноградов. Мир музыки Фикрета. Баку, 1983, стр. 130.
11. Шарифова – Алиханова В.Ш. Фикрет Амиров. Жизнь и творчество. Баку, 2005, стр. 240.

Резюме

Опера «Севиль» Фикрета Амирова заложила основу для развития лирико-психологической оперы в истории азербайджанской музыки, являясь первым образцом этого жанра. В «Севиль» прослеживаются и особенности других жанров, что в свою очередь, оказало влияние на драматургию оперы. Для мело-гармонического языка оперы «Севиль» особенно характерно терцовое сопоставление тональностей, севентность, опора на лады азербайджанской народной музыки, ладовые модуляции, использование аккордов, комбинирующих ладовость с основными функциями мажоро-минорной системы.

Ключевые слова: Ф.Амиров, опера, Севиль, музыкального языка, мелодии, гармонии, драматургия, аккорды, лейтмотив.

Summary

Fikret Amirov set the first lyrical-psychological opera genre in the history of Azerbaijani music with the opera "Sevil". Almost certain features of many genres are also mentioned in "Sevil". This in turn affected the opera's drama. In the melo-harmonic language of the opera "Sevil", the comparison of tertiary tonality, sequencing, modulation, reference to Azerbaijani modes, the use of simple chords is especially characteristic.

Key words: Fikret Amirov, opera, Sevil, musical language, melodies, harmonies, dramaturgy, chords, leitmotif.